

Памет за Свилен Капсъзов

Един епизод от насилствената асимилация на помаците от комунистическия режим в България през 70-те – 80-те години на XX в.

Вихрен Чернокожев

Навършиха се 70 години от рождението и 19 години от убийството на Свилен Капсъзов (Кешиф Ахмедов Капсъзов) – поет, журналист, депутат от ДПС в 36-то Народно събрание и пръв главен редактор на в. “Права и свободи”. Макар никога да не е бил член на ДПС, но с неотклонното намерение да бъде глас на помаците в Родопите. По това време в редколегията на вестника бяха и Радой Ралин, и Борис Димовски – винаги на страната на малцинството. Централата на ДПС и този път запази гузно мълчание за Свиленовата годишнина...

И днес, през септември 2011 г., когато мисля за Свилен Капсъзов, думите упорито отказват да се подредят в минало свършено време. Няма да разказвам спомени за него: помня Подвързачовите думи как се прави този жанр: зрънце историческа истина се залива с пълен котел вряло самохвалство. Ако Свилен ни гледа сега някъде отгоре, искам да му кажа, че книгите, които ни остави – не са ми никакво утешение. Докога ще се повтаря все това: първо да убиваме своите поети, после – виновно да ги възкресяваме... Какво ни остава – да се дивим на прогледа му до същината – сякаш сме забравили, че поетите идват от много далече и отиват много далече. За мен Свилен Капсъзов е поет от Яворово коляно. Той знаеше какви унижения ще му струва всеки честен стих, знаеше, че зад всяка дарба усърдно дебне някой хайта палач, но макар и капка в океана, запази формата си. И в най-робското българско време той живя свободен, непоклатимо си вярваше, че:

*И бяс, и чума да върлуват,
след теб и Юда да върви,
но прав ли си – недей умува –
ори си нивата, ори.*

За Свилен Капсъзов Родопите бяха Българията, която го боли. От него искаха да бъде – по собствените му думи – «един от многото литературни клакьори и блюдолизци на живковизма, но непременно с родопско-помашки нюанс». Опитите да бъде етикетиран от Владимир Голев и другите охранители на соцреализма единствено като родопски поет са си едно удобно за властимащите тогава пропагандно клише. Защото близкото слънце на неспокойната и горда Родопа от дебютната му книга «Близко слънце» (1973) неотвратимо ще започне да излъчва предчувствието за „Обреченост” (1986) и чак след смъртта му на 15 септември 1992 г., когато е старателно „катастрофиран” от специално обучен служител на ДС Георги Едрев ”при неизяснени”, а всъщност съвсем ясни обстоятелства, ще се появят „Осъбвам над загадка” (1993) и „Крайт на потоците” (1994). В анти тоталитарния роман «Крайт на потоците», мислен и писан още в началото на 80-те години и по времето, когато Свилен Капсъзов - отдавна известен на ДС-службите, уволнен поради «непригодност» от Хайтовото списание «Родопи» - е бетонджия в Домостроителния комбинат в София, «главен герой» не е родопската песен, както твърдеше Ганка Найденова, а погавреното от «възродителите» под дулата на техните танкове човешко достойнство. «И Асен, аз вътре пак Хасан» - ще каже в края на романа под черните оченца на автоматите един от неговите родопчани.

За разлика от официозния роман „Време разделно” на Антон Дончев, който с националистическата си реторика легитимира „възродителния процес”, «Крайт на потоците» е политически анти тоталитарен роман, за унижения и оскърбен от «възродителите» дух на Родопа, за унижения и оскърбен човешки дух. Той високо и ясно говори за издевателствата на «възродителния процес» като за незаличима травма. Липсата и до ден-днешен на ясна държавна политика по отношение на този все още премълчаван (въпреки немалкото исторически проучвания) дял от близкото ни културноисторическо минало ни държи и ще ни държи в редиците на самите травмирани. Братът и сестрата Кехайови, дядо Станой с цялото си същество се съпротивляват на тиранството на «възродителите», което мачка и смалява света по свой образ и подобие, отнема на човека най-сигурните му устои,

родовата памет, онова, което е най-негово – името. Впрочем още в началото на 80-те години в триптиха «Ехо от Орфей» Свилен вече беше предусетил – ведно с края на потоците - смъртта си; беше вече видял как се търкулва «неразумната» му глава:

*Но в миг на кърваво трептене
(в часа на недостойната ми смърт)
узря прозрението в мене,
а – глух – не чу ми думите светът.*

Поезията на Свилен Капсъзов в «Обреченост» и «Осъмвм над загадка», романът «Крайт на потоците» са съдбовен възел от милион въпроси, окървавени притчи и монолози на сърцето, но над всички тях е питането: Човешки ли е този свят, който «трепери от страх и сънува нощта», а умът е «маската на тумор»? По време на Пражката пролет през 1968 г. Свилен Капсъзов предупреждаваше онези, които тръгнаха да я премазват с веригите на танковете си:

*Не правете роби
своите подобия.
Всичко е превратно
и се помни всичко!
Зарад злобата ви сляпа
и тиранството ви глухо
роби ще са утре
вашите потомци.*

(„Заветът на Есхил”)

Поетът не чакаше 10 ноември 1989-а, за да заговори за уродствата на тоталитаризмите, за срамния «възродителен процес» срещу помаците не само в Родопите, а и в Пирин, и в Северна България – (Ловешко, Плевенско) през 1970-1974 г. – генерална репетиция за другия «възродителен процес» срещу турците в България през 1984-1985 г. По повод на предложената през 1978 г. в

Издателство «Български писател», и в сп. «Родопи» Свиленова «Приказна поема» - реплика на Константинос Кавафис («В очакване на варварите») и стихотворението «Експериментални кучета» възродителят-енциклопедист Николай Хайтов (уж някогашен „застъпник” на Свилен!) съчинява и изпраща до съответните служби в Държавна сигурност следния пространен литературен донос:

Още през 1978 г. с написването и предлагането за печат в Издателство «Български писател», а след това и в сп. «Родопи» стихотворения като «Приказна поема» и «Експериментални кучета» и други, в които той изрази своите най-съкровени настроения, убеждения и чувства и не само към провежданите по това време 1976-1979 г. възродителни процеси и към ангажираните се към това дело държавни и местни дейци, но изобщо към нашата съвременна действителност.

Който би искал да узнае какви точно са били тези убеждения, настроения и чувства на Капсъзов, достатъчно е само да причете неговата «ПРИКАЗНА ПОЕМА». Въпросната творба се намира в папка II, приложение № 35. Нещата са в нея са назовани твърде ясно, за да има нужда от обяснение кои са тези ВАРВАРИ РЪЖДИВИ... Не е мъчно да се разбере кой е и ЦАРЯТ на най-славната, най-културната и от всички «най...най... страна», който решава ДО КОСЪМ ДА ПРИЛИЧАТ ТЕ НА НАС ,т.е. останалите българи. Проследете как са описани «царедворците» - като МЕЧКИ и ХИЕНИ В КЛЕТКИ със ЗАСТОЯЛА КРЪВ В ОЧИТЕ ИМ, които се запътват към МАСИВА ЗЛОЧЕСТ, за да оставят БЕЗ КОСТИ неговите обитатели. (Подчертаванията са на Хайтов).

«Приказна поема» на Свилен Капсъзов естествено е останала непечатана в 1978 г., а и по-късно авторът ѝ я смята за непретенциозна, макар че идеята му е да открие «многоликата диващина в цивилизацията и непритворната цивилизованост в «диващината». Доносителските прочити на Николай Хайтов и Величко Караджов (тогава първи секретар на ОК на БКП в Смолян) откриват обаче неочаквана многопластовост, многозначност; спокойно може да се каже, че те са принос в литературознанието, принос в историята на онази антитоталитарна българска литература, която – поради

своята изначална неприспособимост към канона на соцреализма - съзнателно и волево се отграничаваше от «литературата на НРБ». Тук няма как да не си спомня една от темелните епиграми на Радой Ралин: *«О, доносничество, ти велико средство,/ що запазваш сатиричното наследство»*.

Читателю, имай търпение за още десетина реда от доносническото съчинение на Николай Хайтов, защото те – макар и опосредствено - са документално свидетелство за една особено актуална, но потулана, заобикаляна не само днес тема: идентичност и асимилация. «Възродителният процес» не според доц. Искра Баева и проф. Орлин Загорев, а във все още непознатата непроучена, неиздавана у нас изгнаническа литература на мюсюлманските общности. В Института за литература към Българската академия на науките започнахме съвместно с проф. д-р Зейнеп Зафер от Факултета по хуманитарни науки в Анкарския университет и Даниела Горчева – журналист, главен редактор на сп. «Диалог» (Холандия) работата по научен проект «Идентичност и асимилация. «Възродителният процес» през 70-те – 80-те години в ХХ век в литературата на мюсюлманските общности». Целта на проекта е да въведе в научно обръщение тази непозната, ниция, в повечето случаи емигрантска литература, мислина и писана у нас и в Турция от насилствено изселените наши сънародници. Това е документална, мемоарна, художествена литература, не просто алтернативна на соцреализма, а литература на травматичния опит, литература на съпротивата срещу подмяната, срещу кражбата на самоличности. Проучването на самосъзнанието, самоличността на тази литература на травматичния опит далеч не е само литературноисторически, но и съществен за България, за Балканите психологически, социометричен, етнопсихологически, социално-психологически проблем. Тя съществено ще допълни представата за „другия“ на Балканите.

«Приказна поема» на Свилен Капсъзов говори за позорния «възродителен процес в Родопите като за насилствена асимилация, насилствено присвояване на самоличности, заличаване на самоличности. Още няколко реда от доноса Хайтов:

Човек трябва да е прекалено разсеян, за да не разбере за кого е думата в тая приказна уж поема на Капсъзов или трябва да е на неговите позиции, за да се прави, че не разбира кой и с какво е предизвикал изблиците на тъмна злоба в стихотворната му изповед «Приказна поема».

Ето стихотворните дела на Капсъзов – продължава Хайтов - с които още през 1978 г. изрази враждебното си отношение към партийната линия по възродителните процеси в Родопите... От 1979 г. насам не един, а няколко бивши турци станаха български поети и всички до един написаха кой отделни стихотворения, кой цели химни в прослава на българското си отечество. Само бившият българин мохамеданин Капсъзов не отрони нито дума – нито за България, нито за отечество, нито за родина, нито в първата, нито в новата (втората) си стихосбирка, която носи знаменателното заглавие «Обреченост»

И през 1986, и през 1989 г. Николай Хайтов съчинителства срещу «бившия български мохамеданин» Свилен Капсъзов. Само че съвсем не «всички до един», не всички, писаха, както твърди в доноса си Хайтов, химни в прослава на възродителите. Тук само пътьом ще спомена например дневниковите записи на Мехмед А. Коджамустафа «Сбогуване по никое време» (Смолян, 2007), в които изселникът от лятото на 1989-а година ден подир ден описва трагичната историческа хронология на изгнаничеството през личния биографичен разказ:

Съдби на хиляди млади, стари, пеленачета, неродени, поели къде съзнателно, къде несъзнателно отговорността да пренесат семейното гнездо в нови непознати земи. Едни се радваха, други намираха изход във възето, трети биваха погребвани край пътя или се раждаха по същия този път.

Имаше някога един поет, «заслужил деятел на културата», Хасан Карахюсеинов, прекръстен Асен Караханов... Ако бащата Хасан Карахюсеинов – пръв приятел на председателя Георги Джагаров - един от идеолозите на «възродителния процес» се помирява с участието си на награждаван и толериран от живковата власт поет, то синът му Мехмед Хасанов Карахюсеинов – също поет (и художник) – се самозапалва на 2

февруари 1985 г. в знак на протест срещу т.н. «кампания по смяната на имената» на турците в България. Стихотворението «Горене» от посмъртно издадената му стихосбирка «Не по ноти» («Стигмати», 1999) още е жив факел на протеста, който осветява гузното мълчание:

*Горят гърдите ми! Горя, горя...
Това не е насън, а е наистина.
Като дърво, откъснато
от своята гора
след мълния,
сред пламъци увисвам.*

Към хайката по заличаването на името на Свилен Капсъзов като поет се присъединява и споменатият вече първи секретар на ОК на БКП в Смолян Величко Караджов. В проектиран, но непубликуван предговор към «Приказна поема», запазен в личния архив на Свилен Капсъзов (благодаря на съпругата на поета Фани Капсъзова, която ми го предостави) Свилен пише:

В един от секретните си доклади до Секретариата на ЦК на БКП през 1980 г. Живковият гордокрил избраник Величко Караджов поднася върху 170 страници нравствено-политическите «портрети» на независимите интелектуалци от Родопите. След като привежда цялостно (наред с други мои произведения) „Приказна поема” той въпросително – с клишетата на тогавашния партийен апарат - уверява премъдрите си надзорници:

Необходими ли са коментарии? Усещат ли се или поне донякъде подсецат ли тези стихове за приказно красивите Родопи, за всестранното и ускорено тяхно развитие, за прекрасните ѝ хора, за ведрата обстановка, за новия живот... И не са ли обясними тогава песимистичните настроения, черногледството и раздражението, кавгаджийския тон и подход на младия поет и журналист Свилен Капсъзов?

Наред с всички друго тези „синтези” доказват – завършва текста си Свилен Капсъзов – от каква духовна уродливост сме били зависими и в какъв мизерен климат се е мъчила да диша трагичната българска култура”.

Тук искам да припомня фрагменти от едно знаменателно изказване на Свилен Капсъзов за гаврата, наречена „възродителен процес“ пред 36-то Народно събрание. Денят е петък, 31 януари 1992 г.:

Един от най-изпитаните методи, прилаган винаги в критични социалнополитически моменти на България, е така нареченият "възродителен процес". И тъй като за българската общественост и за световната е известно или има гласност само последната фаза - 1984 - 1985 година, аз съм задължен да внеса известна яснота за пространството и времето на този процес, който в южните покрайнини на нашата родина се разви в течение на десетилетия. И тъй като бяха - на нашата общественост вече са влезли в обръщение във вестниците някои селища, които са имали злощастие да изпитат именно тази сила на тоталитарната система и всички гаври, които тя може да приложи, за да унижи човека,... за да можем да бъдем подчинени. Известни са например Корница, Брезница, Мадан, Баротин, Якоруда, защото там бяха най-фрапиращи самите действия. И то преди всичко от периода 1970 - 1972 г., а има още един, още по-ужасен и злощастен период, който е през 1959 - 1964 г.¹

Ще бъда конкретен, а не многословен. Тъй като спрямо министър Соколов бяха отправени обвинения, че той е предприел маса съкращения и мотивът е "участие във "възродителния процес". Мисля, че цифрата, която той упомена, е твърде скромна. Мисля също така, че тези не са най-големите бабаити. Има много по-големи и ще си позволя да спомена някои от тях, които са действували предимно в Баротин, Мадан. Тук ще отворя една скоба, за да напомня на един народен представител, чието име не искам да споменавам, от миналия път, че в България съществували терористични турски групи на политическа основа от 60-те и 70-те години. Един социолог, от чиито познания и изследвания се е възползувал Централният комитет на Българската комунистическа партия, декларира пред много журналисти, че до 1984 г. такова явление не съществува. Ако господинът иска да трансформира или да преоблече някои криминални престъпници от турски

---

¹ Най-бруталните събития там по насилствената асимилация на помаците са през 1972-1973 г.

произход като терористични политически групи, това си е негов проблем. Ще си позволя да оглася някои имена, които тук-там са се споменавали и които са се проявили най-вече в Баротин и Мадан през 1972 г, но техният опит по-късно е приложен през 1984-1985 г.: полковник Пенков от Гранични войски - Гоцеделчевско, полковник Комитски, полковник Цанев, полковник Никола Лалчев, полковник Касапов, полковник Георги Кременаров, полковник Иван Георгиев, Неделчо Лефтеров.

Границата на Родопите е интернационално гробище. Там са погребани не само българи от всички етнически групи на страната, но има и чехи, германци, унгарци и всякакви, които са имали наивността, че могат да преминат тези телени ограждения.

Цитатът е дълъг, но е цитат за помнене – затова не си позволих да съкращавам. Няколко месеца след това изказване (точно на 15 септември 1992 – рожденият ден на «възродителя» Хайтов) Свилен Капсъзов ще бъде ликвидиран „при пътно-транспортно произшествие”. Георги Марков пък беше убит точно на рождения ден на Живков. Деветнайсет години след бруталното убийство на Свилен Капсъзов медиите у нас вредом разтръбиха вековния юбилей на диктатора Живков, министър-председателят Бойко Борисов откри Музей на социализма, а Народното събрание, доминирано от неговата партия ГЕРБ, упорито отказва и отказва да признае позорния „възродителен процес” като престъпление на комунистическия режим, като геноцид. Как да не си спомня знаменателния апостроф на Радой Ралин: „Свободата – блян недостижим - / на втория ден се превръща в режим”.